

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр

на тему: « **Мотиви повернення на батьківщину студентів-киян після студентської міграції до закладів вищої освіти Польщі**»

Виконала: студентка 4-го року навчання,

Спеціальності

054 Соціологія

Курко Марія Максимівна

Керівниця Прохорова А. А.
старша викладачка

Рецензентка Осипчук А.Д.
кандидатка соціологічних наук, доцентка

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК: _____

« ____ » _____ 2021 р.

ЗМІСТ

<i>Вступ</i>	3
<i>Розділ 1. Теоретичні засади студентської міграції</i>	6
1.1 Концептуалізація поняття студентської міграції	6
1.2 Характеристики та особливості студентської міграції	8
1.3 Студентська міграція українців.....	11
1.4 Різноманіття мотивів повернення на батьківщину після здійснення студентської міграції.....	12
<i>Розділ 2. Мотиви студентів-киян до повернення на батьківщину після здійснення студентської міграції до Польщі</i>	19
2.1 Методологія дослідження.....	19
2.2 Мотиви повернення до Батьківщини киян після отримання вищої освіти в Польщі.....	20
2.3 Персональні уявлення киян, які здійснили студентську міграцію до Польщі, щодо змін в Україні задля збереження людського капіталу.....	35
<i>Висновки</i>	41
<i>Список використаної літератури</i>	44
<i>Додаток А. Гайд для проведення інтерв'ю</i>	47
<i>Додаток Б. Транскрипт проведеного інтерв'ю</i>	50
<i>Додаток В. Таблиця респондентів</i>	55

ВСТУП

На початку XXI століття кількість іноземних студентів по всьому світу значно зросла. Відповідно до інформації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР, англ. OECD), у 2000 році загальна кількість іноземних студентів які здобувають вищу освіту за межами своєї батьківщини, у світі склала два мільйони осіб. Станом на 2012 рік кількість студентів зросла до чотирьох з половиною мільйонів, що становить середньорічне зростання майже на 7% (OECD, 2013). Серед усіх груп мігрантів, окрім трудових мігрантів, сімейних мігрантів та біженців - іноземні студенти є найбільш швидкозростаючою соціальною категорією.

Студентських мігрантів можна визначити як тих, хто залишив країну походження та переїхав до іншої країни з метою отримання освіти. Загалом, студенти-мігранти мають лише тимчасово перебувати на території країни-навчання і, відповідно до цього, існують візові обмеження. Проте у реаліях сучасного світу, багато міжнародних студентів ніколи не повертаються до рідних країн. У випадку, коли студент після отримання вищої освіти не повертається до батьківщини, країна-донор втрачає свій людський капітал та майбутнього кваліфікованого фахівця. А от у випадку, коли студент, все ж таки, повертається, для країни-донора це є значною перевагою, оскільки людський капітал країни тільки росте, адже в процесі роботи або подальшого навчання людини буде проводитись обмін знаннями та навичками.

За дослідженням CEDOS найпопулярніша країна до вступу українських абітурієнтів є Польща. Серед усіх зарубіжних студентів у Польщі українці складають 55%, а за результатами кількісного дослідження лише 9% з них планує повертатись до України, 28% бажає продовжити своє життя у Польщі та 29% переїхати до іншої країни ЄС (Стадний, 2018). Відповідно до такої статистики Україна щорічно втрачає велику кількість майбутніх фахівців через їхнє небажання повертатись додому. Більша частина наявних

досліджень зосереджена на мобільності та просторовій міграції, чого досі бракує, так це аналізу мотивів та досвіду студентів, які отримали освіту за кордоном та повернулись додому. Збереження людського капіталу та збагачення кадрами з міжнародним досвідом сприятиме розвитку актуальних та сучасних сфер в Україні. Оскільки наразі система вищої освіти є застарілою, в контексті відсутності у ній модерних спеціальностей, то залучення людей з іноземною освітою є гарним варіантом покращення наявної ситуації.

Актуальність теми зумовлена тим, що в наявних умовах виникає необхідність глибшого аналізу явища просторової міграції студентів та їх повернення до країни походження в контексті його наслідків для української держави та суспільства.

Отже, **метою** дослідження є визначення мотивів повернення студентів-киян до України після здійснення студентської міграції до Польщі.

Об'єктом є студенти, які отримали вищу освіту в польських ЗВО і повернулись до Києву, а **предметом** є мотиви повернення студентів-киян після здійснення студентської міграції до польських ЗВО.

Завданнями дослідження є:

- Концептуалізувати поняття «студентська міграція»;
- Визначити основні характеристики та особливості студентської міграції;
- Встановити наявну ситуацію стосовно студентської міграції українців;
- Опрацювати наявні дослідження мотивів до повернення на батьківщину після отримання вищої освіти за кордоном;
- Систематизувати основні мотиви студентів-киян до повернення на батьківщину після здійснення студентської міграції до Польщі;
- Узагальнити особисті уявлення студентів-киян, які здійснили студентську міграцію до Польщі, щодо реформ в Україні задля збереження людського капіталу.

Теоретична частина дослідження ґрунтується на працях науковців, які вивчали питання студентської міграції, таких як: Брензович, Немеш, Гнатюк,

Кривенко, Мельничук, Філатов та Ромашова. Також в роботі були використані актуальні данні відповідно до наявної ситуації з українськими студентами за кордоном Слободяна та Стадного. Крім того, було проаналізовано дослідження Альбертс і Хейзен, мета якого була з'ясувати та виокремити мотиви повернення до батьківщини або продовження життя в країні навчання іноземних студентів у США.

Емпірична частина дослідження ґрунтується на якісному дослідженні мотивацій студентів-киян, які отримали освіту за кордоном, а саме в Польщі, і повернулись додому для подальшого життя. В ході дослідження було опитано 10 людей за допомогою напівструктурованого якісного інтерв'ю.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТУДЕНТСЬКОЇ МІГРАЦІЇ

1.1 Концептуалізація поняття студентської міграції

Студентська міграція є одною зі складових освітньої міграції. Задля кращого розуміння поняття варто розглянути та концептуалізувати як освітню міграцію, так і студентську. Освітня міграція охоплює переміщення осіб, які належать до різних вікових груп, споживають освітні послуги іноземної країни, учасниками програм академічного обміну за межами країни перебування (Гнатюк, 2018). Одним з термінологічних питань є розрізнення понять на «міграцію» та «мобільність». Європейські дослідники, як правило, віддають перевагу останньому терміну. У значній частині літератури термін «мобільність» передбачає більш короткі часові рамки та обов'язкове повернення, наприклад в контексті програми «Еразмус». Довгострокове перебування за кордоном з повноцінним отриманням ступеню – 3 або 4 роки – чітко відповідають загальноприйнятому визначенню студентської міграції (часто передбачається переїзд тривалістю не менше 1 року), з більшою ймовірністю повернення в країну походження. Це також підкреслює невизначеність стану, яка супроводжує більшість міграційних процесів.

Питання про тривалість періоду навчання за кордоном є важливим категоризаційним чинником. Відмінність між кредитною мобільністю, коли перебування за кордоном (як правило, менше року) є частиною програми навчання, яка завершується лише після повернення студента до рідного навчального закладу, наприклад, вже зазначений вище обмін Erasmus.

В українській літературі студентська міграція позначається різними термінами серед яких: «студентська мобільність», «навчальна міграція» та інші. Поняття студентської міграції є більш характерним для англomовної літератури. Студентська міграція (*student migration*) – це переміщення

студентів, які навчаються за межами своєї батьківщини або країни, громадянами якої вони є (Spring, 2009).

Поняття студентської міграції можна вважати вулчим за освітню міграцію, адже остання охоплює навчання в закладах різних рівнів: від шкіл до університетів. А суб'єктами цього процесу є, як школярі та студенти, так і викладачі та професори. Суб'єктами студентської міграції ж є тільки студенти. Вона може бути, як індивідуальною так і академічною. Індивідуальна студентська міграція передбачає самостійно організований процес вступу та навчання абітурієнтом, у той же час академічна – це процес навчання за кордоном в рамках академічного обміну (Брензович, Немеш, 2017). Тобто студентська міграція є свідомим особистим рішенням абітурієнтів, щодо тимчасового переїзду за кордон з метою отримання вищої освіти.

Студентська міграція з географічної точки зору може бути як внутрішньою, так і міжнародною. Внутрішня студентська міграція обумовлює переміщення людини зі звичного місця проживання до міст чи регіонів, які мають більш розвинену мережу освітніх закладів. Внутрішня студентська міграція поділяється на міжрегіональну та внутрішньорегіональну. А от зовнішня студентська міграція зазвичай розглядається як міжнародна, коли людина переїжджає до іншої країни, та макрорегіональна, коли людина вступає до навчального закладу з іншою освітньою системою (Філатов, Ромашова, 2014).

Виникнення явища студентської міграції пов'язано з соціальними, економічними та культурними факторами. Явище студентської міграції зазвичай оцінюється позитивно, як для країни походження абітурієнта, так і для країни-реципієнта, тобто тієї країни, куди людина поїхала на навчання. Для країни-походження такий процес передбачає підвищення якості освіти через обмін знань, обмін досвідом, налагодження соціальних контактів та інше. Ці переваги можна констатувати лиш у контексті того, що студент після отримання освіти повернеться на Батьківщину. В іншому разі цей процес буди

мати негативне значення через втрату трудового потенціалу країни. До переваг для країни-навчання можна віднести економічний аспект цього питання, збільшення попиту на послуги різних ЗВО, що робить їх більш конкурентоспроможними.

Отже, студентська міграція та освітня міграція є близькими поняттями, оскільки другий є ширшим і включає у себе перший. Поняття освітньої міграції охоплює переміщення як школярів та студентів, так і викладачів, за кордон з навчальною метою. У той же час суб'єктами студентської міграції є тільки студенти, які перебувають на території іншої країни з метою отримання освіти. Процес студентської міграції допомагає модернізувати освіту через обмін досвідом та знаннями, отриманням тих переваг навчання, які відсутні в ЗВО на батьківщині, подолати бар'єри та збільшити конкурентоспроможність університетів.

1.2 Характеристики та особливості студентської міграції

Студентська міграція є частиною усіх міграційних потоків. Однак однією з властивостей саме студентської міграції є найменш згубний вплив на країну-навчання на відміну від інших видів міграцій. Відкритість країн до студентської міграції зумовлена тим, що це приносить дохід не тільки окремому ЗВО, а й освітній галузі та країні загалом, куди переїжджає студент. Крім того споживач навчальних послуг є майбутнім робочим потенціалом для країни-навчання у випадку не повернення студента до Батьківщини (Кривенко, 2008).

В загальній структурі міграційних потоків студентська міграція пояснюється соціальною потребою в одержанні належного ступеня освіти. Студентська міграція може виступати передумовою до повноцінної міграції індивіда, який прагне спочатку отримати освітній рівень, а потім й іноземний досвід роботи. Як вже зазначалось в попередньому розділі, за своєю сутністю

студентська міграція передбачає тимчасове перебування індивіда за кордоном з метою отримання освіти та імовірно повернення студента до його чи її батьківщини. Таким чином студентська міграція, може розглядатись і як сукупність переміщень людини з метою отримання освіти, так і сукупність переміщень з досягненням кінцевої цілі — міграції.

З точки зору психології, отримання освіти є невід'ємною частиною навчання людини та у результаті виховання. Саме навчання психологами розглядається як «процес формування свідомості, а виховання апелює головним чином до підсвідомості» (Зайченко, 2008, с. 22). Таким чином можна прийти до висновку, що отримання освіти за кордоном прямо впливає на формування нових звичок, життєвих орієнтирів та моральних установок. При щоденній комунікації з представниками іншої культурної групи студент взаємодіє з іншими культурними установками. В такому випадку, комунікація розглядається як «взаємодія з певною кількістю людей з метою передавання інформації, а навчання — це будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, поглядах, знаннях, цінностях та уміннях» (Бабин, Болюбаш, Гармаш, 2011, с. 4).

Ще одним важливим аспектом студентської міграції, у порівнянні з усіма іншими міграційними процесами, є мотивація до неї. У випадку інших міграційних процесів мотивація частіше за все пояснюється основною метою переїзду. Також рішення переїзду частіше за все обумовлене особистими обставинами людини або ж бажанням переїхати за кордон, коли у випадку зі студентською міграцією мотивація до переїзду може полягати навіть не тільки в бажанні самої людини, але й в наполяганні з боку інших осіб, таких як батьки. Тому слід розділяти студентів на дві групи за критерієм характеру прийняття рішень: індивідуальний, тобто студент вибрав переїзд за кордон тільки з особистих міркувань, та колективний, коли вибір здійснила ще й сім'я студента або ж знайомі. Такий розподіл дозволяє встановити додаткові чинники мотивів вибору закордонного ЗВО (Філатов, Ромашова, 2014). Однак

варто зауважити, що розподіл не є бінарний, оскільки абітурієнт може самостійно прийняти рішення, проте в той же час прислухатися до оточення, навіть не свідомо.

Оскільки масштаби студентської міграції зростають, повинно існувати й регулювання цих процесів. Регулювання студентської міграції у більшості країн відбувається на двох державних рівнях: регулювання міграційних потоків та регулювання процесів та доступу до освітніх послуг. Регулювання міграційних потоків відбувається саме за допомогою міграційної політики держави, яка визначається як «система правових, фінансових, адміністративних і організаційних заходів держави та недержавних установ щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури» (Петрова, 1996, с.23). В свою чергу, регулювання процесів та доступу до освітніх послуг відбувається в рамках освітньої політики держави, яку визначають як «сукупність цілей, завдань, принципів, програм та основних напрямів діяльності органів управління освітою, спрямованих на організацію науково-методичного і впроваджувального супроводу стратегії розвитку освіти» (Красняков, 2011, с. 22).

Отже, отримання освіти за кордоном прямо впливає на формування нових звичок, життєвих орієнтирів та моральних установок. Сама студентська міграція є складовою міграційних потоків, проте на відміну від інших видів міграції має найменш згубний вплив для країни-навчання. Іноді студентська міграція може виступати передумовою до повноцінної міграції індивіда. Наразі масштаби студентської міграції значно зростають, тому існують регулювання цих процесів на двох рівнях: регулювання самих міграційних потоків та регулювання процесів та доступу до освіти.

1.3 Студентська міграція в Україні

Починаючи з 2009 р. все більша кількість українського студентства для отримання вищої освіти обирає зарубіжжя. Найактивніше вони обирають такі країни: Польща, Росія, США, Угорщина, Болгарія, Туреччина, Німеччина, Канада, Чехія, Австрія та Франція (Слободян, Стадний, 2016). Такий вибір українського студентства можна пояснити тим, що уряди цих країн дбають про власний міжнародний імідж, всіляко сприяють підвищенню якості освіти та створюють додаткові умови для іноземних студентів.

Згідно зі статистичними даними CEDOS на основі моніторингу суспільних процесів в освітній та міграційній сферах, упродовж останніх п'яти років кількість українських студентів в іноземних університетах зросла майже в 1,6 рази, водночас у глобальній популяції серед іноземних студентів українці становлять лише соту частину (Стадний, 2016).

Як було зазначено в підрозділі 1.1, явище студентської міграції є позитивним, за умови повернення студента на батьківщину після отримання ступеня. Проте в контексті українського суспільства виникає проблема, яка полягає у тому, що абітурієнти зацікавлені у процесі студентської міграції, бо це один з найімовірніших шляхів еміграції, що для них відіграє роль соціального ліфту, оскільки отримання європейського диплому дає можливість студентам вийти на ринок праці країн ЄС.

Важливим аспектом тенденцій студентської міграції в Україні є популяризація навчання за кордоном, яка активно проводиться іноземними ЗВО та фірмами-посередниками на території України у школах, громадському транспорті та на виставках освіти. В результаті для українських абітурієнтів та студентів іноземна освіта стає чимось бажаним, незважаючи на переваги та недоліки, які з нею пов'язані.

Статистичні дані UNESCO свідчать про те, що до 2014 року основною бажаною країною для отримання диплому серед абітурієнтів України була

Російська Федерація. Після 2014 року на перше місце вийшла Польща, хоча РФ все ще утримує друге місце з великим відривом від Німеччини (UNESCO, 2020). Українські абітурієнти становлять 55% з усіх іноземних студентів Польщі. За результатами опитувань лише 9% з них планує повернутись до країни- походження, 28 % — залишитись у Польщі, 29 % переїхати в іншу країну ЄС (Слободян, Стадний, 2016). Оскільки більшість студентів залишаються за кордоном, українська держава втрачає кваліфіковану робочу силу.

Такий активний вибір польських ЗВО пояснюється географічними та політичними факторами. Польща – це країна-сусід для України, проте вона входить до складу Європейського Союзу. Умови вступу до польських ЗВО є достатньо ліберальними, а студентська віза надає права на працю. Саме цей аспект почасти впливає на неповернення студента до України, адже після закінчення університету у людини вже є досвід роботи та диплом. Перетворення студентської міграції на еміграцію є одним з найбільших її негативних наслідків для країни походження студентів.

Отже, 2009 рік став відправною точкою збільшення кількості українських абітурієнтів, які прагнуть отримати вищу освіту за кордоном. Це пояснюється кращими умовами навчання та престижністю іноземної освіти. Основні країни, які українські абітурієнти обирають для вступу до ЗВО – це Польща, Росія, США та Німеччина. В контексті українського суспільства виникає проблема того, що абітурієнти сприймають студентську міграцію, як шанс на еміграцію та вихід на ринок ЄС.

1.4 Різноманіття мотивів повернення на батьківщину після здійснення студентської міграції

Дослідження студентської міграції досить поширені у науковому світі. Більшість з них направлена на те, щоб описати процес студентської міграції та

дослідити її вплив на країну-походження та на країну-реципієнта. Окрім того також є важливим розуміти мотивації абітурієнтів до міграції та повернення тих, хто після отримання диплому повертається на батьківщину для того, щоб використовувати міжнародний досвід та набуті знання вдома. Питання студентської міграції є актуальним особливо для США, оскільки в працях локальних науковців стверджується, що іноземні студенти розглядають отримання американського диплому як необхідний крок на шляху працевлаштування в США та, як наслідок отримання постійного імміграційного статусу (Raо, 1995). Або навіть так, що іноземці приїжджають до Сполучених Штатів на навчання саме тому, що студентська віза допомагає, а іноді буває єдиним варіантом потрапляння до країни (Vorjas, 2002; Li et al., 1996).

Різноманіття мотивів повернення добре представлені в роботі Альбертс та Хейзен про наміри студентів до повернення на батьківщину чи продовження перебування в країні навчання на прикладі іноземних студентів в Сполучених Штатах Америки. Одним з основних завдань праці “”Завжди є два голоси ... ”: Наміри іноземних студентів залишитися в Сполучених Штатах або повернутися до рідних країн” (““There are always two voices...”: International Students’ Intentions to Stay in the United States or Return to their Home Countries”) полягав в тому, чи бачать іноземні студенти країну-навчання як тимчасове місце, чи як постійний плацдарм для того, щоб будувати своє життя в США. В ході дослідження було виявлено, що ситуація не є настільки простою. Більшість респондентів зазначала, що спочатку вони мали намір повернутись додому і протягом їхнього навчання в США думка не змінилась. Проте ними зазначалось, що існує ніби “два голоси”, один з яких каже залишатись в США, а інший повертатись на батьківщину. Цікавим моментом, який був помічений під час дослідження, було те, що іноземні студенти після кількох років навчання в незнайомій для них країні вже відчують належність

до обох країн. Респонденти зазначали, що знаходячись в США вони сумують і хочуть додому, а коли вони вдома вони завжди думають про США.

Загалом респонденти констатували думку того, що рішення залишатись чи їхати достатньо складне, оскільки на його прийняття впливає багато факторів. Фактори, які зазначали респонденти, були класифіковані дослідниками у три категорії. Перша з них є категорією професійних факторів. Вона включає у собі будь-які причини, які пов'язані зі заробітною платою, умовами праці, можливостями професійного розвитку або їх відсутності. Наступною категорією факторів є соціальна, вона, у свою чергу, описує усі аспекти пов'язані з тим, наскільки комфортно студент почувається в певному соціальному, політичному та культурному середовищі. Також сюди входить самовідчуття студента в суспільстві, відносно до моделей прийнятної поведінки, гендерних відносин та очікувань. І останньою, третьою категорією, є особисті фактори, тобто будь-що пов'язане з особистими обставинами особи, такі як: сімейний стан, дружба, здоров'я і т.п. Важливо зазначити, що ці фактори можуть бути як і взаємовиключними, так і взаємозалежними. Оскільки, наприклад, особисті обставини можуть залежати від суспільних норм та очікувань. Тому хоч фактори і можуть перетинатись, але система категоризації забезпечує вихідну точку для формування системності мотивів.

Варто розглянути кожен категорію факторів окремо. Для початку розберемо професійні фактори. Достатньо невелика кількість респондентів називала професійні фактори як мотив повернення на батьківщини. Виняток були студенти з Танзанії та Китаю, оскільки їхнє навчання було спонсоровано з метою того, що вони повернуться на батьківщину і будуть впроваджувати іноземний досвід в конкретному місці роботи. Студенти, які мають гарантоване місце праці вдома мають більшу мотивацію та більші можливості до повернення. Респондентами з Китаю також було зазначено, що їхній уряд пропонує додаткові стимули для людей, які повертаються до країни з американською освітою, оскільки уряд зацікавлений в доступі до західних

інновацій. Зокрема, респондентами було зазначено, що китайським урядом ті люди, які добре володіють англійською мовою, оцінюються як такі, що здатні сприяти вестернізації та глобалізації (Alberts, Hazen 2005). Китайський уряд пропонує кращу зарплатню тим, хто повернувся після студентської міграції та надає привабливі житлові можливості. За словами респондентів, деякі китайські компанії та університети активно контактують з китайськими студентами в США, щоб спробувати переконати їх повернутися до Китаю. Незважаючи на ці зусилля, респонденти зазначали, що переважна більшість китайських студентів все ж вирішує залишитися в США після закінчення їхнього терміну навчання. Цей висновок підтверджується дослідженням Фінна (Baker, Finn, 2003), яке виявило, що в 2001 р. 96 % китайських студентів залишились у Сполучених Штатах після отримання ступеня. За винятком китайських респондентів, ніхто не згадував про державні стимули для повернення студентів після отримання вищої освіти в США.

Хоча майже всі учасники дослідження залишились би в Сполучених Штатах з професійних причин, проте необхідність почувати себе комфортніше в країні походження було зазначено кожним без винятку респондентом. Хоча респонденти даного дослідження і були з різних країн, питання про суспільні фактори в усіх викликали багато емоцій. Загалом, респонденти не дуже були задоволені досвідом міграції, зазначаючи, що для них це зовсім інша культура та спосіб життя. Тобто респондентам навіть за три роки проживання не вдалось при звичаїтись до нового соціуму. Навіть респонденти, які до міграції проживали в Західній Європі, яка є ближчою з культурної точки зору до США, також описували соціальні відносини, які відрізняються від їх відносин на батьківщині (Alberts, Hazen 2005).

І останнім, проте не менш значущим, була категорія особистісних факторів. Усі респонденти, які брали участь у дослідженні, згадували про особисті аспекти. Ці фактори часто переплітались з соціальними та культурними проблемами. Для всіх респондентів сім'я та друзі у рідній країні

діє як рішуча сила мотивації для повернення додому. Однак ті респонденти, які за час навчання одружились, не планують повертатись додому. Хоча ними зазначалось, що таке рішення вони прийняли через те, що їх друга половинка не хоче їхати з батьківщини, а не вони не хочуть повертатись додому. Для деяких студентів, зокрема студентів з Азії, бажання бути поруч з членами сім'ї було не лише суспільною цінністю, а й моральним обов'язком. Наприклад, японські студенти повідомили, що для них є обов'язком дбати про своїх батьків, і це б дуже погано відбилося на них, якби вони не мали змоги виконати це зобов'язання. Також незалежно від міцності сімейних зав'язків, багатьма іноземними студентами було зазначено, що вони є достатньо стурбованими тим, що не можуть бути з членами сім'ї на важливі події. Окрім цього респондентами також були зазначений фактор неможливості терміново приїхати. Оскільки у випадку, коли родичі хворіють, студенти опиняються в ситуації, коли не можуть нічим допомогти, навіть приїхати. Також респонденти зазначали, що їх також турбують не тільки ті моменти, які вони пропускають під час отримання освіти, наприклад весілля друзів, але й ситуації, які можуть статись потім, якщо вони залишаться в США. Один з респондентів зазначав, що коли він навчався померла його бабуся і він не зміг приїхати на похорон. Це змусило його замислитись над тим, як буде, коли його батьки постарішають і він також через перебування в іншій країні не зможе ніяк цьому зарадити (Alberts, Hazen 2005). Також для когось мотивацією до повернення було не лише почуття відповідальності перед сім'єю, але й також відповідальність перед рідним суспільством і бажання змінити ситуацію в країні. Респонденти зазначали, що попри їхній вибір отримувати освіту за кордоном, вони усе одно люблять свою країну, хоч вона можливо й не така розвинута, як США, проте вона їм рідна і це важливіше.

Отже, студентську міграцію частіше досліджують з точки зору процесу та її впливу на країну-походження та на країну-навчання. Питання повернення чи продовження перебування у країні навчання є також актуальним для США,

оскільки для багатьох іноземних студентів навчання є майже єдиною можливістю постійного проживання. Питання мотивацій до повернення до батьківщини або до продовження перебування в країні-навчання було досліджене у праці Альбертс та Хейзен. В ході свого дослідження вони прийшли до висновків, що мотиви можна класифікувати у три категорії. Перша з них є категорією професійних факторів. Вона включає у собі будь-які причини, які пов'язані зі заробітною платою, умовами праці, можливостями професійного розвитку або їх відсутності. Наступною категорією факторів є соціальна, вона, у свою чергу, описує усі аспекти пов'язані з тим, наскільки комфортно студент почувається в певному соціальному, політичному та культурному середовищі. І останньою, третьою категорією, є особисті фактори, тобто будь-що пов'язане з особистими обставинами особи, такі як: сімейний стан, дружба, здоров'я і т.п. Важливо зазначити, що ці фактори можуть бути як і взаємовиключними, так і взаємозалежними. Оскільки, наприклад, особисті обставини можуть залежати від суспільних норм та очікувань. Тому хоч фактори і можуть перетинатись, але система категоризації забезпечує вихідну точку для формування системності мотивів.

Після проведення теоретичного аналізу праць науковців на тему студентської міграції можна прийти до висновку, що студентська міграція та освітня міграція є близькими поняттями, оскільки другий є ширшим і включає у себе перший. Поняття освітньої міграції охоплює переміщення як школярів та студентів, так і викладачів, за кордон з метою навчання. Суб'єктами студентської міграції можуть бути тільки студенти, які перебувають на території іноземної для них країни з метою отримання освіти. Процес студентської міграції допомагає модернізувати освіту через обмін досвідом та знаннями, отриманням тих переваг навчання, які відсутні в ЗВО на батьківщині, подолати бар'єри та збільшити конкурентоспроможність університетів.

Зокрема отримання освіти за кордоном прямо впливає на формування нових звичок, життєвих орієнтирів та моральних установок. Сама студентська міграція є складовою міграційних потоків, проте на відміну від інших видів міграції має найменш шкідливий характер для країни-реципієнта. Іноді студентська міграція може виступати передумовою до повноцінної міграції індивіда. З географічної точки зору вона може бути як внутрішньою, так і міжнародною. Наразі масштаби студентської міграції значно зростають, тому існують регулювання цих процесів на двох рівнях: регулювання самої міграції та регулювання освітніх процесів.

Відносно України 2009 рік став відправною точкою збільшення кількості українських абітурієнтів, які прагнуть отримати вищу освіту за кордоном. Це пояснюється кращими умовами навчання та престижністю іноземної освіти. Основні країни, які українські абітурієнти обирають для вступу до ЗВО – це Польща, Росія, США та Німеччина. В контексті українського суспільства виникає проблема, яка полягає у тому, що абітурієнти сприймають студентську міграцію, як шанс на еміграцію та вихід на ринок ЄС.

Питання повернення чи продовження перебування в країні навчання є також актуальним для економічно розвинених країн, зокрема, США, оскільки іноземні студенти сприймають навчання там як основну можливість залишитись в країні. Питання мотивацій до повернення на батьківщину або з продовження перебування в країні-навчання було досліджене у праці Альбертс та Хейзен. В ході свого дослідження вони прийшли до висновків, що мотиви можна класифікувати у три наступні категорії: соціальні, особистісні та професійні.

РОЗДІЛ 2. МОТИВИ СТУДЕНТІВ-КИЯН ДО ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ ПІСЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МІГРАЦІЇ ДО ПОЛЬЩІ

2.1 Методологія дослідження

Польовий етап дослідження проводився із метою виявлення досвіду та мотивів жителів міста Києва, які їздили навчатись до Польщі, до повернення після отримання вищої освіти в польських ЗВО. Для цього був обраний метод напівструктурованих якісних інтерв'ю. Цей метод є релевантним в межах даного дослідження, оскільки воно спрямовано на вияв різноманітності поглядів респондентів щодо їх мотивів повернення до Батьківщини. Під час дослідження було опитано 10 респондентів, усі вони навчались в різних університетах Польщі та зараз повернулись до України. Вибірка дослідження є нерепрезентативною для генеральної сукупності (Богдан, 2015).

Респонденти були обрани серед колишніх відвідувачів курсів з підготовки до вступу до польських ЗВО, які в результаті отримали вищу освіту в Польщі в 2019-2020 роках, а саме випускники бакалаврських програм. Вибірка була сформована за допомогою методу максимальної варіації (див. таблицю респондентів у Додатку В). Параметрами варіації були різні роки закінчення ЗВО, стать, університети та міста навчання в Польщі.

Задля безпеки респондентів, через пандемію COVID-19, інтерв'ю проводилось за допомогою онлайн-конференції в зручних для респондентів та респонденток програми відеозв'язку, такі як: ZOOM, Microsoft Teams, Google Meet, Skype. Також завдяки проведенню онлайн-розмови респонденти залишалися вдома, що дозволяло створити спокійну атмосферу та мінімізувати наявність відволікаючих факторів. Час проведення інтерв'ю становив, у середньому, 63 хвилин. Перед початком інтерв'ю інтерв'юер

наголошував на конфіденційності та попереджав про записуючі звук пристрої. Інтерв'ю проводились у період з 6 квітня 2021 року по 20 квітня 2021 року.

На етапі підготовки до інтерв'ю був розроблений гайд. Питання у гайді були написанні за принципом «від широкого – до конкретного». Він включав у себе запитання, умовно поділені на шість тематичних блоків (Мотиви вибору польського ЗВО та досвід навчання, Мотиви повернення до України, Досвід навчання за кордоном знайомих, Сьогоднішня ситуація та плани на майбутнє, Персональне бачення реформування для повернення студентів до України, Загальна інформація про респондента) (див. Додаток А). Варто зазначити, що в ході інтерв'ю інтерв'юер іноді відходив від запланованих питань і задавав додаткові, оскільки метод напівструктурованого інтерв'ю це передбачає. Зокрема, на моменті проведення інтерв'ю виникали труднощі у зв'язку з проведенням інтерв'ю за допомогою, програм відеозв'язку, які потребують стабільного інтернету. Окрім цього труднощів з респондентами не виникало.

2.2 Мотиви повернення до батьківщини киян після отримання вищої освіти в Польщі

Результати проведених напівструктурованих інтерв'ю дали змогу дослідити мотивацію студентів м. Києва у питанні повернення до батьківщини, тобто в цьому випадку до України, після отримання вищої освіти в польських ЗВО.

Респонденти та респондентки відповідаючи на питання про досвід їх навчання за кордоном загально описували його як позитивний. Вони зазначали, що можливо не усі аспекти їхнього навчання були вдалі, але загалом їм сподобався процес навчання:

“Досвід ну практично повністю позитивний. Дуже багато корисних предметів освоїв. Купу інформації отримав, яка мені знадобиться, я майже впевнений, в моїй професійній кар'єрі. Я закінчив свою

бакалаврську програму і, в цілому, можу скласти позитивне враження щодо неї. Це точно було не дарма, ось” (Респондент 4);

“Загалом можу сказати, що досвід позитивний. Звісно було й те, що мені не дуже сподобалось, проте якщо думати про це з точки зору того, чи поїхала б я знов до Польщі навчатись, якщо б я тільки закінчила ІІ клас, то так, звісно. Можливо я б обрала інший університет, але поїхала б. Якщо так подумати, то я їхала за іноземним досвідом навчання і я його точно отримала, тому так, досвід в мене гарний” (Респондентка 2).

Також одним з респондентів зазначалось, що він обирав польські ЗВО з метою отримання іноземного досвіду навчання, проте порівнюючи свій досвід з досвідом своїх друзів, які залишились навчатись в українських ЗВО, суттєвої різниці не виявив, через що респондент навіть засумнівався у своєму виборі:

“Ну я не можу сказати, що досвід прям “вау” і “круто”, але я й не очікував такого. Все було ок, викладачі викладали, я навчався, проте обговорюючи досвід навчання з моїми друзями, які вирішили не їхати кудись і залишитись навчатись в Києві, то я не відчував особливої різниці. Навіть один час думав чи не даремно я поїхав взагалі, але що вже зміниш” (Респондент 8).

Щодо мотивації до здійснення студентської міграції більшість респондентів зазначала відсутність або недостатню актуальність та сучасність викладання цих спеціальностей в українських університетах. З отриманих відповідей можна зробити висновок, що на думку респондентів недостатньо сучасним викладання є таких спеціальностей: графічний дизайн, ІТ та поєднання ІТ з іншими сферами, такими як право. Також одним респондентом зазначалось, що він чув тільки негативні відгуки про магістерські програми навіть в найкращих українських ЗВО:

“Коли я закінчувала школу, то початку цікавитись дизайном. Мені дуже подобалися всі ці графічні штуки, конкретної мети на той момент у

мене не було, мені просто це подобалося і тому я подумала, що було б добре цьому навчитися. В Україні я не бачила можливості для цього, мені здавалося, що в університетах про базові програми, такі як Adobe Illustrator і ColerDRAW ніхто не чув навіть, не те, що користуватися ними вміють і на основі них викладають, тому Польща стала для мене варіантом такого близького закордону, куди я можу поїхати і всьому цьому навчитися” (Респондентка 9);

“Я вирішив здобувати вищу освіту за кордоном, бо в Україні не було альтернатив моєї спеціальності, моєї програми information technology law. І я чув багато негативних відгуків щодо корисності, а точніше відсутністю корисності магістерських програм навіть в кращих вишах, ось” (Респондент 4).

Окрім відсутності актуальних спеціальностей в українських ЗВО, респондентами було зазначено, що мотивацією до їхнього вибору польських ЗВО було бажання отримати досвід іноземної освіти та мати перевагу у вигляді Європейського диплому при влаштуванні на роботу:

“Як я вже казала, відповідаючи на попереднє запитання, я поїхала навчатись для того, щоб просто отримати досвід за кордонної освіти. Мені здавалось, що це прикольно буде, да і результат цього рішення, а саме європейський диплом мене влаштовував. Навіть не так, я бачила в цьому перевагу над іншими, в контексті ринку праці” (Респондентка 2).

Респонденти та респондентки відповідаючи на питання про те, що додатково вплинуло на їх бажання вчитись в Польщі згадували батьків. Йшлося як про прямий вплив, коли ідею вчитись за кордоном артикулювали саме батьки, так і про опосередкований вплив, коли могли виділити на навчання кошти або, принаймні, не були проти такого вибору. Також фактором впливу на прийняття рішення про освіту за кордоном називали відгуки інших людей як про іноземну освіту, так і про вищу освіту в Україні. Окрім цього один респондент зазначив, що на нього вплинуло ще й те, що в

Польщі тривалість періоду навчання бакалаврської програми для всіх спеціальностей коротша на один рік в порівнянні з українською.

“Ну, може бути трошки, в деякій мірі батьки. Просто порадили, що ми там можемо оплатити контракт в іноземних університетах. Хоча за ціною те ж саме вийшло за 4 роки в нашому університеті, наприклад в Шеві або Могілянці, ось. А що додатково ну просто свій досвід, свої знання, відгуки інших людей щодо того, що європейська освіта набагато краще буде, ніж наша, ось. І плюс вплинуло те, що три роки замість чотирьох, тобто я не буду витратити час розтягуючи своє навчання на чотири роки і можу за три роки освоїти знання, які відразу, коротше, можу використовувати в роботі” (Респондент 4);

“Ну, не можу сказати, щоб хтось дуже сильно на мене вплинув. Тут скоріше багато факторів збіглося. Наприклад, у мене є друг, який вже навчався в Польщі, коли я закінчував школу. Він досить позитивно відгукувався. Тому я розповів своїм батькам про його досвід і вони теж задумалися, і далі ми вже почали вивчати це питання, ну питання вступу, і все” (Респондент 10).

З респондентами обговорювалась тема їх початкових планів в контексті повернення до України. Більшість з опитаних респондентів була спочатку не впевнена щодо повернення до України. За словами респондентів їхня невизначеність була пов'язана з тим, що це їх перший досвід іноземної освіти, тим паче невизначеність першого досвіду іноземної освіти підсилюється побутовими складнощами, пов'язаними з довгостроковим проживанням в іноземній країні. Саме тому респондентам важко було сказати, чи сподобається їм та чи будуть вони бачити своє подальше життя в Польщі. Також одним з респондентів було зазначено, що початково йому здавалось, що в Польщі кращі умови для професійного розвитку, проте з плином часу він став сумніватись в перспективності такого розвитку подій для себе:

“... думав, що мені там[в Польщі] буде комфортно жити і проблем не виникне. Але по закінченню часу мені все більше хотілося додому і я не бачив сенсу залишатися там. Чесно кажучи, спочатку я думав, що там кращі перспективи в плані роботи, кар'єри та іншого, але поки я вчився я бачив, як мої одногрупники, які теж приїхали з інших країн працюють на незрозумілих роботах по типу продавця на стійці в торговому центрі і мені здалося дивним залишатися в незнайомій країні з такими перспективами” (Респондент 10);

“Скоріше так, ніж ні. Я не був упевнений в цьому на 110%, але в цілому я ставився до навчання в Польщі, як до просто прикольного досвіду іноземного освіти. Ну і плюс мені здавалося, що в польському універсі мені буде комфортніше навчатися, буде більш актуальний матеріал. В цілому, напевно, можна сказати, що була ймовірність того, що я залишився б, але все одно так вийшло, що я повернувся” (Респондент 6);

“Початково я не знала, чи повернусь, чи ні, оскільки це був зовсім новий для мене досвід і точно було важко сказати, чи сподобається мені там і чи буду я бачити себе в Польщі і надалі, чи навпаки захочу повернутись додому в Київ” (Респондентка 2).

Задля кращого розуміння мотивів повернення студентів-мігрантів їх було опитано щодо того як вони соціалізувались в Польщі. Більшість респондентів соціалізувалась завдяки спільним заходам в ЗВО. Також респондентами зазначалось, що в їхніх університетах була достатня кількість студентів з країн СНД, з якими вони спілкувались. У жодного з опитаних респондентів не виникло проблем з комунікацією з одногрупниками і свою соціалізацію вони вважають вдалою:

“Ну, мабуть як і усі: ходила на вечірки, намагалась знайти друзів, брала участь у різних заходах в університеті. Можливо ще щось було, але загально це все” (Респондентка 1);

“У мене особисто ніколи не було проблем з тим, щоб влитися в колектив. Звичайно Польща це інша країна і це означає, що є якісь свої речі і приколи, але все одно це особливо не завадило. Як мінімум тому що в Польщі і конкретно в моєму універсі була достатня кількість людей з країн СНД, з якими можна було спілкуватися, але і з поляками у мене вийшло знайти спільну мову” (Респондент 10);

“Так особливо ніяк, в тому плані, що я не робив якихось особливих дій для цього. Ходиш на пари, на вечірки, намагаєшся по максимуму подружитися з усіма, щоб збільшити коло спілкування і норм” (Респондент 6).

Респонденти та респондентки були опитані на тему того, чи помітили вони якісь відмінності між звичками та поведінкою, яка більш притаманна українським студентам та студентам-полякам. До відмінностей були віднесені такі особливості: більш серйозне ставлення до навчання, більш активне залучення усіх учасників проекту до завдань, відсутність студентів, які в групових проектах отримують бали за рахунок інших та більш спокійне ставлення до завдань:

“... Можливо тільки те, що мої одногрупники більш серйозно ставились до робіт і проектів, з точки зору того, що я розуміла, що на деяких моментах можна спростити собі роботу, а вони прям чітко по завданню йшли, ну типу як потрібно зробити, то так і робили” (Респондентка 5);

“Та, в цілому, ні, особливо ніякої відмінності, в принципі, не було. Ну якщо, я б порівняв швидше з нашими універсами, у нас, за розповідями моїх друзів, велика кількість людей там в якихось тім-ворк, командних роботах просто нічого не робить і все витягує там нібито на собі 20% команди, там кілька людей. В польському універсі таких ось ледарів, як би, які нічого не роблять я практично не зустрів, всі виконують свою

роботу якісно і відчують відповідальність за командний, як би, результат, ось” (Респондент 4);

“Ну, так, звичайно. Поляки спокійніші і це було помітно в процесі навчання. Я більш емоційно реагував на якісь безглузді завдання, щось не хотів робити, а вони завжди спокійно реагували і їм було ок робити все. Це мене здивувало” (Респондент 10).

Одним з впливових факторів мотивації до продовження свого професійного та персонального життя в країні навчання є наявність роботи, оскільки саме вона гарантує колишньому студенту можливість задовольняти базові потреби, такі як: оплачувати житло, купувати їжу і тому подібне. Серед опитаних респондентів більшість не працювала під час навчання, оскільки навчання займала багато часу:

“Ні, бо навчання займала досить багато часу і я просто не змогла б виділити на це час. Так як я вчилася на граф дизайні, то іноді від знайомих в Україні мені прилітали якісь невеликі проекти, але це не можна прям назвати роботою” (Респондентка 9).

Однак, двома респондентами було зазначено, що вони, все ж таки, працювали під час навчання. Одна з респонденток працювала касиром в закладі харчування, але оскільки працювала вона неофіційно, то не розглядувала цю роботу як можливість залишитись в країні. Інший респондент в період навчання проходив стажування в місцевій компанії:

“Так, я працювала під час навчання. Це була така звичайна робота, я була касиром в закладі зі смузі, йогуртами. Щодо проблем, то навіть не знаю, єдине що я була неофіційно працевлаштована і спочатку трохи хвилювалась за це, проте я не довго там попрацювала, і за цей час все добре було” (Респондентка 5);

“Так, я працював. Ну, точніше, проходив в стажування. Оскільки я навчався на економіці, то мені було цікаво для поліпшення своїх кар'єрних перспектив попрацювати, тому всередині останнього курсу я

і задався цим питанням. Відносно проблем, то особливих я не зустрів, все було нормально” (Респондент 6).

Оскільки професійні фактори є впливовою мотивацією задля того, щоб залишитись в країні навчання, то тих респондентів, які малу роботу під час навчання було опитано щодо їхнього ставлення до неї. Одна з респонденток не бачила роботу як можливість залишитись в країні, оскільки, за її словами, робота була несерйозна і, тим паче, вона працювала неофіційно, тому мета цієї роботи була лиш в тому, щоб заробити трохи грошей:

“Звісно ні, бо то була така несерйозна робота і залишатись на її основі було дещо дивним. Тим паче я неофіційно працювала, тому розраховувати мені були ні на що” (Респондентка 5).

Інший респондент, котрий проходив стажування розглядав потенційну роботу як привід залишитись в Польщі:

"Спочатку так, я ж пішов на стажування, як уже говорив, яке повинно було закінчиться якраз тоді, коли закінчувався період навчання, і я думав, що ось як раз закінчу універ і піду до них на повноцінну працювати. Але, на жаль, не зрослося" (Респондент 6).

Задля розуміння того, які фактори можуть впливати на формування мотивації до повернення на Батьківщину, або ж до того, щоб продовжувати своє життя в країні навчання, респондентів запитували стосовно динаміки їхніх думок упродовж усіх трьох років отримання освіти. У більшості з опитаних респондентів бажання повернутись додому посилювалось ближче до кінця навчання. Пов'язано це з тим, що на початку їхнього навчання вони сприймали зміну країни радше як пригоду, адже для них це був цікавий досвід. Ближче до закінчення навчання респонденти вже більш сумували за домом, сім'єю та друзями, з якими частка респондентів підтримувала досить міцні зв'язки під час навчання за кордоном. Також респонденти не бачили мотивацій відповідно до особистісних та професійних факторів (теоретична класифікація

мотивів сформована відповідно до праці Альбертс і Хейзен, яка описувалась в підрозділі 1.4), тому більш були схильні до повернення додому в Київ.:

“Ну, як я вже говорив, Польщу я сприймав як прикольний досвід зарубіжної освіти, тому думки були досить однакові, крім моменту, коли я пішов на стажування і мені багато перспектив приємних розповіли. Тоді я задумався, що може і варто залишитися, але там не зрослося і я точно зрозумів, що час повертатись” (Респондент 6);

“В цілому була [динаміка думок стосовно повернення до України] приблизно на стабільному рівні. Те, що я хотів повернутися, але там ближче ось ... коротше зі збігом часу я все більше хотів повернутися. Тому що я, вважай, сидів один, без друзів і тому я очевидно хотів повернутися і проводити тут час з друзями там, ось” (Респондент 4);

“Як я вже казала, на початку навчання та і взагалі перед тим, як я поїхала в мене були сумніви, точніше я була не впевнена чи повернусь, чи ні, оскільки усе було нове і цікаве. Але впродовж навчання мене нічого так і не зачепило, тим паче що я продовжувала підтримувати дуже тісні стосунки з друзями у Києві. Можливо саме це не дало мені так влитись і залишитись, але і мабуть супер, що так сталось” (Респондентка 2).

Респондентки та респонденти розмірковуючи про мотивацію до повернення, говорили про сім'ю та друзів, з чого можна зробити висновок, що один з факторів формування мотивації до повернення є особистісні, оскільки пояснюється він особистісним бажанням бути ближче до друзів і сім'ї. Також до особистісних факторів мотивацій можна додати професійні, адже, перебуваючи в іншій країні, студент не має змогу вибудувати якісне коло знайомих у професійній сфері. Водночас, на батьківщині коло знайомих формується протягом усього життя, а часто і передається у спадок від батьків, в якості соціального капіталу. Іншим проявом категорії професійних факторів є те, що повертаючись додому людина з закордонним дипломом стає цінним

кадром, і їй буде простіше знайти кращу роботу. Також на прийняття рішення повернутися додому для студентів вплинув локдаун через COVID-19, оскільки для респондентів та респонденок ця ситуація зменшила можливості на професійний розвиток та побудову кар'єри. Зокрема респонденти багато говорили про те, що вони зберегли міцні соціальні зв'язки з Києвом:

“Ну, мабуть такі прості речі, як друзі та сім'я. Бо все ж таки важко самотійно будувати своє життя в незнайомій країні і не мати хоч когось, з ким маєш тісні стосунки. Можливо, якщо б в мене там дівчина з'явилась поки я навчався, ну яка була б полячкою, то це звісно б вплинуло на моє рішення. А так окрім цього, ще й розуміння, що в Україні я спеціаліст з іноземним дипломом, Європейським, та ще й закінчив університет швидше за своїх однолітків, я знаю всякі такі деталі і маю знайомих у професійних колах” (Респондент 7);

“В першу чергу, на моє рішення повернутися впливало те, що я часто сидів вдома, не було інтересів до якихось активностей. А в останній рік через неприємні обставин взагалі дуже нудно було. І я, виходить, все більше нікуди не виходив і не мав чим зайнятися крім навчання і я, очевидно, нудьгував. Втоплювався від цього всього. І тому, в першу чергу, у мене центр життєвих інтересів вдома, в Україні, в Києві, тому і хотів повернутись туди, до друзів і всієї цієї двіжухи. Ну і локдаун, він додав, звичайно, масла у вогонь, ось” (Респондент 4).

Також одним з респондентів було зазначено, що він не хоче бути громадянином іншої країни в Польщі. В такому ставленні відчувається негативне сприйняття іммігрантів, які шукають кращого життя:

“...А в Польщі я просто людина з іноземним громадянством, яка претендує на гарне життя. Тому мені і здалось логічним повернутись в Україну” (Респондент 7)

І останньою, проте не менш значущою категорією факторів, які мотивували респондентів повернутися після навчання додому, є соціальні.

Респонденти згадували про проблеми соціалізації в новій країні, говорили про те, що в них так і не вийшло при звичаїтись до іншої мови, вони сумували за обговореннями локальних, тобто українських подій та речей:

“Певно що розуміння того, що, все ж таки, Польща - не моя країна. За три роки навчання я достатньо скучила за українським усім. Банально за насінням соняшнику, яке продається нелущеним. Розумію, що дивно звучить, але такі прості речі, як от насіння, з дитинства мене оточувало, а в Польщі такого всього немає. Ну і те, що я, все ж таки, не змогла при звичаїтись до мови, хоч і польська схожа на українську, але мені хотілось говорити звичною для мене мовою, обговорювати локальні речі. Тобто загально можна сказати, що я не при звичаїлась до нової країни, хоч і друзі-поляки в мене були” (Респондентка 1).

На формування рішення про повернення студентів-киян на батьківщину також може мати вплив наявність друзів або знайомих зі схожим досвідом закордонної освіти. Саме тому респондентам та респонденткам ставились питання щодо наявності таких знайомств. Більшість респондентів зазначали, що в них є друзі, які мали бажання отримувати навчання за кордоном, проте у деяких через брак можливості отримувати повну вищу освіту, поїхали за обміном на півроку чи рік. Окрім цього респонденти також мали друзів та знайомих, які так само як і вони поїхали за кордон задля отримання повної вищої освіти в іноземних ЗВО:

“Так, звісно є. Навіть багато, деє троє знайомих як і я поїхали до Польщі, ще двоє поїхали до США, і декілька до Європи” (Респондентка 1);

“Серед моїх знайомих більшість навчалась в Києві, а деякі поїхали за обміном на півроку чи рік. В них було бажання отримати закордонний досвід освіти, проте не було можливості повноцінно поїхати на навчання, тому й обрали такий спосіб. Ну і ще в мене є друг дитинства, котрий поїхав отримувати освіту до Англії” (Респондентка 9);

“Ну так, мій добрий друг також, як і я поїхав навчатись, проте він поїхав до Німеччини. Ну і, мабуть, ще хтось з більш далеких друзів... А ну так, донька знайомої моєї мами також поїхала кудись за кордон. То чи в Австрію, то ще кудись, не пам'ятаю. І ще я згадав моя подруга дитинства поїхала отримувати вищу освіту в Англію” (Респондент 7).

Окрім наявності знайомих або друзів, які також поїхали навчатись за кордон, також варто визначити їхній досвід та статус повернення до батьківщини. Більшість з опитаних респондентів не має точної інформації щодо повернення знайомих, оскільки частина з них продовжує навчання за кордоном і не зупиняється на отриманні бакалаврського диплому. Серед тих респондентів, яким відома доля знайомих, частина з них повертається до України через можливість працювати у кращій компанії, ніж за кордоном, що можна віднести до професійного фактору:

“За всіх не знаю, може хтось і планує повернутись. Кажу планує, бо більшість продовжила навчання ще там. Єдиний хто не продовжує своє навчання, то той, який за період навчання знайшов собі пару в тій країні, де навчався, тому і залишився.” (Респондентка 1);

“В мене є знайомий, який навчався в Англії і зараз повертається, бо в нього є можливість працювати в компанії дядька, тому це мотивує його повернутись” (Респондент 6);

“Ну мій друг, що поїхав до Німеччини от якраз зараз повертається. Бо більше бачить стимулу працювати в Україні з німецьким дипломом. Однак він мені казав, що якщо в Україні не складеться, то в нього, можливо, буде можливість, ой яка тавтологія, отже буде можливість повернутись в найближчий час. Але складно сказати, як все складеться. Поки що він націлений на Україну. А ті дівчата, що в Австрії та Англії ще закінчують навчання.” (Респондент 7).

Зокрема для визначення мотивацій повернення чи продовження життя за кордоном також варто визначити загальний досвід навчання знайомих,

оскільки це впливає на їхнє рішення. В більшості знайомих респондентів досвід навчання також був вдалим. З тих респондентів, хто підтримує зв'язок зі знайомими, які навчались за кордоном, було зазначено, що після завершення навчання вони отримали гарну роботу там тому і залишились за кордоном. Отже, тут також прослідковується категорія професійних факторів.

“Та досвід в цілому позитивний, інакше вони б не продовжувала навчання там. Щодо подальшого життя, то важко сказати, оскільки вони ще навчаються і я не підтримую з ними дуже тісний зв'язок, щоб знати їх плани” (Респондентка 1);

“Ну так щоб, про досвід та подальше життя можна було розповісти. То мабуть треба сказати про мого друга дитинства, який старший за мене, тому вже закінчив навчання та залишився за кордоном. Освіта його наче влаштувала, він обрав досить гарний університет в Англії і під закінчення навчання знайшов непогану роботу за спеціальністю, ну от зараз продовжує будувати своє життя там, деє уже роки два там працює” (Респондентка 9);

“Досвід гарний, загально я мало від кого чув негативі відгуки, погані тобто. А щодо подальшого життя, то важко сказати, хтось повертається і радий цьому, хтось залишається і так само радий цьому. Кожному своє, розумієте...” (Респондент 10).

Задля розуміння того, чи респонденти серйозно ставляться до життя в Україні та як їм вдалось облаштуватись вдома, їх було опитано на тему того, чим вони наразі займаються. На момент проведення інтерв'ю більшість респондентів вже мали роботу, проте одна з них ще була в її пошуках. Також одним з респондентів було зазначено, що його польський диплом був перевагою в контексті взяття його на роботу.

“Працюю, що ж іще робити” (Респондент 10);

“Наразі я ще в пошуках роботи повноцінної...” (Респондентка 9);

“Ну, наразі я працюю по своїй спеціальності, після повернення через декілька місяців вдалось знайти гарну роботу... при влаштуванні на роботу я неодноразово чув, що польський диплом є перевагою” (Респондент 6).

Респонденти в розмовах давали відповіді на запитання, чи шкодують вони щодо повернення до України, оскільки з моменту їхнього закінчення навчання пройшов час і можуть вже оцінити ситуацію. Більшість з опитаних респондентів не шкодує про свій вибір, оскільки для них є важливим перебування поряд зі своєю сім'єю та друзями. :

“Однозначно ні, принаймні наразі. Я вдома, зі своєю сім'єю, друзями, працюю і все супер. Як би склалось моє життя в Польщі невідомо, але мені подобається те, що є, це ж був мій вибір все ж таки” (Респондентка 5);

“Ну, мабуть потрібно сказати, що був такий момент, коли я жалкувала про повернення, але воно швидко все пройшло як тільки в житті все стабілізувалось. Наразі я маю гарну роботу, проводжу час с рідними та друзями, тому все класно, і мені нема про що шкодувати” (Респондентка 3);

“Я, чесно кажучи, не така людина, яка жаліє про те, що зробила. Як і поїхати, так і повернутись, то були мої два вибори, які я зробив самостійно. Звісно я розумію, що деякі речі вплинули на мій вибір, бо як інакше, проте усе одно не бачу жодного сенсу шкодувати про це” (Респондент 6).

Респонденти також розмірковували щодо того, які переваги європейського диплому вони помітили після повернення на батьківщину. Респондентами та респондентками були зазначені наступні переваги отримання європейської освіти і, в результаті, європейського диплому: європейський досвід, який оцінюється роботодавцями краще, викладання більш актуальної інформації, краща підготовка до професійного життя та

можливість в майбутньому переїхати до країн диплому без його відповідної акредитації:

“По-перше, то що там досвід роботи більше ... як би ... сприяв моєму професійному розвитку, тому що вважається, що там складніші завдання, Європейський рівень і все таке. Ось, і мій європейський досвід повинен як би більше цінуватися і допомогти мені знайти круту роботу” (Респондент 4);

“Ну, звісно, відчуваю, я розумію, що в Україні мене б так не навчили в універі тому мені потрібно було б там ще якісь курси проходити додаткові, а то все гроші, ви розумієте. Ну і плюс оскільки я навчалась графічному дизайну, то в мене дипломною роботою було те, що мені потрібно було організувати виставку своїх малюнків і це було дуже круто і багато чому мене навчило, плюс велике портфоліо за час універу зібралось. Але я зараз все одно продовжую його наповнювати і поки що не знайшла роботу, але то вже інша справа” (Респондентка 9);

“Так, звісно. Мені подобається, що в мене не тільки польський, а й європейський диплом. І якщо моє життя складеться так, що мені буде потрібно переїхати кудись в іншу країну в Європі, то мені не потрібно буде морочитись з тим, щоб якимось відстояти свою освіту. Ну не відстояти, довести. Не знаю, як воно правильно називається, сподіваюсь ви зрозуміли. От... Ну і, так, в Україні я відчуваю, що він більше цінується, ніж вітчизняні дипломи” (Респондентка 1).

Респондентам також ставились питання щодо їхніх майбутніх планів виїзду за кордон в найближчі 6 місяців з метою тривалого перебування (більше 3-х місяців), роботи, навчання або еміграції. Усі опитані респонденти не мають на меті виїжджати за кордон. З цього можна зробити висновок, що їх влаштовує їхнє життя в Україні і вони не шкодують про своє повернення:

“Ну якщо з метою тривалого перебування, то ні” (Респондент 10);

“Та ні, тільки як турист, і то якщо коронавірус дозволить вже нарешті кудись поїхати” (Респондентка 9);

“Зовсім ні, цього в планах в мене немає” (Респондентка 1).

Отже, проаналізувавши відповіді респондентів можна прийти до висновку, що мотиви повернення студентів-киян після навчання в польських ЗВО можна систематизувати за трьома категоріями факторів: соціальні, особистісні та професійні. Такий варіант розподілу факторів був запозичений у дослідниць Альбертс і Хейзен, чия праця описувалась в підрозділі 1.4. Також такий розподіл на категорії дає змогу детальніше оцінити мотивації колишнього студентства. Більшість опитаних респондентів зазначала, що вони дуже сумували на рідними та друзями і за три роки навчання в Польщі їм не вдалось знайти справжніх людей до душі, така причина була віднесена до категорії особистісних факторів. Також респонденти та респондентки зазначали, що вони сумували не тільки за рідними, але й за українськими звичаями, суспільними нормами та атмосферою. Протягом їхнього проживання у Польщі їм так і не вдалось при звичаїтись та соціалізуватись в повній мірі. В першу чергу, це пов'язано з тим, що частка респондентів підтримувала тісний зв'язок з друзями на батьківщині, таку причину було віднесено до соціального фактору. І до останнього, проте не менш значущої категорії факторів, а саме професійних були віднесені такі причини, як: наявність вже готового робочого місця, більші перспективи у рідній країні через наявність знайомих у тій же сфері та перевага іноземного диплому для українських роботодавців.

2.3 Персональні уявлення киян, які здійснили студентську міграцію до Польщі, щодо змін в Україні задля збереження людського капіталу

В процесі опитування респондентів та респонденток з метою дослідження мотивів повернення до батьківщини їх також було опитано

стосовно їх персонального бачення змін в Україні задля збереження людського капіталу. Більшість респондентів зазначала, що проблема є комплексною і задля того, щоб люди повертались з іноземним досвідом навчання працювати до України, треба змінити багато аспектів. Одним з респондентів зазначалось, що рівень освіти в Україні достатньо низький, а також в нашій країні важко знайти роботу. Також достатньо нерівномірний поділ людей за професіями, оскільки деякі спеціальності зовсім не затребувані, а інші надто затребувані і тому потребують справжніх знавців своєї справи. Звісно, на нерівномірний розподіл відносно професій вплинути неможливо, проте можна підвищити рівень освіти. В Україні дуже стрімко набуває популярності одна спеціальність і усі намагаються їй навчитись, проте проблема полягає у тому, що українські ЗВО не можуть так швидко адаптуватись до актуальних професій, тому в результаті частина або їде за кордон для отримання належної освіти, або отримує недостатньо актуальну освіту на батьківщині. Також респондент зазначав, що на його думку задля мотивування студентів-мігрантів з України повертатись додому важливо створити для них більш приємні умови пошуку роботи:

“... не знаю, що можна було б ось так миттєво змінити, щоб студенти поверталися, бо проблема комплексна. Проблема в тому, що рівень освіти низький, важко знайти роботу. Там по деяким спеціальностями або вона не затребувана, або ж навпаки занадто затребувана і потрібні сильно круті фахівці, а їх не готують в наших універсах. Якогось там миттєвого вирішення проблеми я не бачу, так що не знаю. Може бути якось би заохочували, не знаю, чи фінансово, чи надавали допомогу в пошуку роботи, тим хто повертається, не знаю, щось в цьому роді.”
(Респондент 4)

Іншою респонденткою зазначалось, що основним, на її думку, фактором виїзду за кордон з метою отримання освіти є бажання в результаті отримати кращі робочі умови, такі як: вищу зарплатню, соціальне забезпечення та кращі

перспективи. Відповідно до цього вона вважає, що для стимулювання українських студентів за кордоном повертатись на батьківщину, мають бути впроваджені реформи у професійній сфері:

“Важко так швидко дати відповідь на це питання, бо воно потребує роздумів. Але якщо так зараз нашвидкуруч, то, мабуть, все ж таки це якісь робочі перспективи. Ну я про те, що коли людина їде за кордон навчатись, частіше за все це пов'язано з тим, що вона бажає більш кращих робочих умов, відповідно, зарплатні та соціального забезпечення. Тому, виходячи з цього, мабуть це ж все ж таки якісь привілеї щодо роботи. Але якщо зробити, наприклад, отак просто зараз для прикладу скажу, надбавку до зарплатні за те, що ти навчався в закордонному вузі і повернувся, то тоді ж виходить, що більшість людей поїхала б навчатись за кордон. Хоча може це й не погано і так університети б почали щось змінювати в своєму устрої. Все одно не знаю точної відповіді на це питання, проте відповідь точно пов'язана якимось з роботою. Можливо менші податки...не знаю” (Респондентка 5).

Усі респонденти були однієї думки стосовно того, що будь-які реформи мають бути націлені на сферу праці, оскільки саме цей аспект є вирішальним і єдиний, на який може вплинути держава, у виборі студента. Одним з респондентів було висловлена думка стосовно того, що слід звернутись до досвіду інших країн. Наприклад, Китаю - як зазначалось в підрозділі 1.4, Китай є тою країною, яка спонукає своїх громадян повертатись додому за допомогою різних стимулів:

“Ну, тут важко сказати так одразу. Мені здається, що варто звернутись до досвіду інших країн. Врешті-решт Україна ж не єдина країна, чиї студенти їдуть за кордон, а потім не повертаються. Загалом ці реформи мають бути направлені на сферу праці, це точно” (Респондент 10).

Також респондентів було опитано на тему того, які можливі привілеї має отримувати людина з іноземним дипломом. Оскільки попередньо зі всіма респондентами було визначено, що будь-які реформи мають стосуватись сфери праці, то і привілеї мають бути відповідні. Респондентами та респондентками зазначались наступні привілеї: можливість більш простого працевлаштування, пільги, додаткові виплати або зменшення податків:

“Певно що можливість більш простого працевлаштування, можливо якісь пільги. Як от, наприклад, можливість поступити на бюджет на магістратуру. Ну, чи додаткові виплати за привнесення іноземного досвіду в якусь сферу” (Респондентка 2);

“Скоріш за все це може бути підвищена ставка на роботі, але я не дуже розумію як це реально можливо зробити. Ну, і, можливо, менші податки, якщо людина є ФОПом, наприклад” (Респондентка 9).

Також одним з респондентів була висловлена думка, що українському уряду слід звернути увагу не тільки на тих людей, які поїхали навчатись за кордон, а й на тих, хто приїхав навчатись з інших країн до України, оскільки таким чином можливо було б відновити втрачений трудовий потенціал країни:

“Чесно кажучи, не знаю. Мене самого не дуже тішить думка повертати тих, хто поїхав. Хто захоче, той повернеться, хто не захоче, того і квартирою у центрі Києва не затаєш. Ну це вже я перебільшив, але менше з тим. До цього я усе це кажу, так до того, що можливо варто зосередитись якраз на студентах, які приїжджають до України за навчанням, і можливо варто навпаки спонукати її до залишання в Україні” (Респондент б).

Отже, питання можливих реформ задля збереження людського капіталу в Україні є складним, адже проблема є комплексною. На думку респондентів, проблема полягає, як і в низькому рівні освіти, так і в нерівномірному поділі професій на ринку праці. З їхньої точки зору, для стимулювання українських студентів повертатись додому важливо створити для них більш прості умови

пошуку праці, простішого працевлаштування, пільги, зменшення податків та додаткові виплати. Окрім цього також варто звернути увагу на досвід інших країн в цьому питанні, наприклад Китаю, який саме і стимулює вітчизняних студентів повертатись до батьківщини після закінчення навчання. Також в одного з респондентів була думка щодо заохочення лишатись студентів з інших країн, які приїжджають на навчання до України.

Польовий етап дослідження проводився із метою виявлення досвіду та мотивів студентів Києва, які здійснили студентську міграцію до ЗВО Польщі, до повернулись додому. Для цього був обраний метод напівструктурованих якісних інтерв'ю. В ході інтерв'ю було опитано 10 респондентів. Інтерв'ю проводились за допомогою онлайн-конференцій в зручних для респондентів та респонденток програм відеозв'язку. Респонденти були обрани серед колишніх відвідувачів курсів з підготовки до вступу до польських ЗВО, які в результаті закінчили бакалаврську програму в Польщі в 2019-2020 роках. Вибірка була сформована за допомогою методу максимальної варіації.

Мотиви повернення студентів-киян після навчання в польських ЗВО можна систематизувати за трьома категоріями факторів: соціальні, особистісні та професійні. Цей варіант розподілу факторів був запозичений у дослідниць Альбертс і Хейзен, чия праця описувалась в підрозділі 1.4. Такий розподіл на категорії дає змогу детальніше оцінити мотивації колишнього студентства. Більшість опитаних респондентів зазначала, що вони дуже сумували на рідними та друзями і за три роки навчання в Польщі їм не вдалось знайти справжніх людей до душі, така причина була віднесена до категорії особистісних факторів. Також респонденти та респондентки зазначали, що вони сумували не тільки за рідними, але й за українськими звичаями, суспільними нормами та атмосферою. Протягом їхнього проживання у Польщі їм так і не вдалось при звичаїтись та соціалізуватись в повній мірі. В першу чергу, це пов'язано з тим, що частка респондентів підтримувала тісний зв'язок з друзями в Києві, таку причину було віднесено до категорії соціальних

факторів. І до останніх категорії факторів, а саме, професійних були віднесені такі причини, як: наявність вже готового робочого місця, більші перспективи у рідній країні через наявність знайомих у тій же сфері та перевага іноземного диплому для українських роботодавців.

Персональні уявлення киян, щодо змін в Україні задля мотивування студентів за кордоном повертатись додому, полягали у тому, що проблема є комплексною. В ході розмірковувань респонденти прийшли до висновку, що саме з категорією професійних факторів варто працювати, розробляючи реформи для збереження людського капіталу. І ключові на думку респондентів кроки в цьому напрямку можуть бути наступними: створення для них більш простих умов пошуку праці та працевлаштування, пільги, зменшення податків та додаткові виплати.

ВИСНОВКИ

З початком XXI століття кількість іноземних студентів у світі значно зростає. Найпопулярніша країна до вступу українських абітурієнтів є Польща. За даними кількісних досліджень близько двох третин молодих людей їдуть на навчання до Польщі, а тільки близько 9% планують повернутися додому. За таких тенденцій, Україна втрачає трудовий потенціал та людський капітал. В таких умовах важливо зрозуміти, що може мотивувати українських студентів повернутись на батьківщину.

Проведений теоретичний аналіз наукових матеріалів, які стосуються теми студентської міграції, надав змогу прийти до висновку, що студентська міграція та освітня міграція є близькими термінами, проте не синонімічними, оскільки другий є ширшим і включає у себе перший. Поняття освітньої міграції охоплює переміщення як школярів та студентів, так і викладачів, за кордон з освітньою метою. У той же час суб'єктами студентської міграції є тільки студенти. Термін студентської міграції є більш характерним для англійської літератури. Отже, студентська міграція – це переміщення студентів, які навчаються за межами своєї батьківщини або країни, громадянами якої вони є.

Студентська міграція є складовою загальних міграційних потоків, проте на відміну від інших видів міграції має найменш згубний вплив для країни-навчання, оскільки студенти стають в результаті кваліфікованими фахівцями. Проте, варто зазначити, що студентська міграція може виступати як передумова до повноцінної міграції студента. Студентська міграція поділяється на дві категорії за характером прийняття рішення до міграції, а саме на індивідуальний та колективний. Поділ не є бінарним, оскільки студент може і самостійно прийняти рішення, і в той же час несвідомо прислухатись до когось з рідних чи знайомих.

Ситуація в Україні стосовно її студентів за кордоном є не найкраща. Починаючи з 2009го року, все більше українських абітурієнтів прагнуть отримати вищу освіту за кордоном. Це пояснюється кращими умовами навчання, престижністю закордонної освіти та кращими перспективами. Основні країни, які українські абітурієнти обирають для вступу до ЗВО – це Польща, Росія, США та Німеччина. Однак загальна проблема полягає в тому, що більша частка українських абітурієнтів сприймає вступ до закордонного ЗВО, як можливість емігрувати та згодом вийти на ринок праці ЄС.

Питання повернення чи продовження перебування в країні навчання є актуальним не тільки для України, але й для інших економічно розвинених країн, зокрема, США. Проте в контексті інших держав воно є актуальним саме з точки зору емігрантів, які до неї приїжджають. Іноземні студенти в США сприймають навчання там як основний шанс залишитись в країні та продовжити своє життя там. Питання мотивацій до повернення на батьківщину або до продовження перебування в країні-навчання було досліджене у праці Альбертс та Хейзен. В ході свого дослідження вони прийшли до висновків, що мотиви можна класифікувати у три наступні категорії факторів, а саме: соціальні, особистісні та професійні. Така класифікація категорії факторів була запозичена для аналізу емпіричних матеріалів дослідження.

Проведений аналіз інтерв'ю дав змогу дослідити мотиви повернення студентів-киян після завершення бакалаврської програми в польських ЗВО. Для польового етапу дослідження був обраний метод напівструктурованих якісних інтерв'ю. В опитані взяли участь 10 людей, які навчались в різних містах та ЗВО Польщі, та завершили бакалаврську програму у 2019-20 роках. Вибірка була сформована за методом максимальної варіації. Отримані мотиви відповідно до праці Альбертс і Хейзен були класифіковані за трьома категоріями факторів: соціальні, особистісні та професійні. Такий розподіл на категорії факторів дає змогу детальніше опрацювати мотивації колишнього

студентства. Більшість опитаних респондентів зазначала, що Польща так і не стала для них домом, оскільки їх центр життєвих інтересів у Києві. Це пов'язано з тим, що частка респондентів підтримувала тісний зв'язок з друзями в Києві. Такі причини були віднесені до категорії особистісних факторів. Окрім цього респонденти та респондентки також зазначали, що вони сумували не тільки за рідними, але й за українськими звичаями та суспільними нормами. Протягом їхнього навчання у Польщі їм так і не вдалось соціалізуватись в новій країні. Такі причини були віднесені до категорії соціальних факторів. А до категорії професійних факторів були віднесені такі причини, як: наявність робочого місця на батьківщині, більші перспективи у рідній країні через наявність знайомих у тій же сфері та перевага іноземного диплому для українських роботодавців.

Зокрема були досліджені персональні уявлення студентів-киян стосовно змін в Україні, задля стимулювання студентів, які навчаються за кордоном, повертатись додому. Усі респонденти зазначали, що проблема є комплексною і швидкого вирішення її немає. Проте, проаналізувавши думки респондентів, можна прийти до висновку, що для вирішення проблеми слід працювати з професійними факторами. Основними кроками, на думку респондентів, має бути створення для колишніх студентів більш простих умов пошуку праці та працевлаштування. Також респонденти зазначали введення пільг, зменшення податків та додаткові виплати для українців, які навчались за кордоном і повернулись працювати в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бабин І. І., Болубаш Я.Я., Гармаш А. А. (2011) Національний освітній глосарій: вища освіта – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди». – 100 с.
- Богдан О. В. (2015). Що варто знати про соціологію та соціальні дослідження? Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених, 125-131, 231 -237. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7700/Bogdan_SocResearch.pdf
- Брензович К. С., Немеш Є. П. (2017) Міжнародна студентська міграція та її вплив на соціально-економічний розвиток країн. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15532/1/7.pdf>
- Гнатюк Т.О. (2018) Освітня міграція з України: сучасні тенденції
- Дювель, Ф. (1998). Пространственная мобильность населения: индикаторы, категории и типологии
- Зайченко І.В. (2008) Педагогіка: Навчальний посібник / І.В. Зайченко. – К.: Освіта України, КНТ, . – 528 с.
- Красняков Є. (2011) Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти // Віче : теорет. і громад.-політич. журн. – 2011. – № 20. – С. 21-24.
- Кривенко Ю. І. (2008) Соціально-філософський аналіз причин та механізмів міграції людських ресурсів у постмодерному суспільстві // Науковий Вісник Чернівецького університету. Зб-к наук. Праць. Філософія. – 2011. – Вип. 561-562. – С. 217-221.
- Мельничук, Д.П. (2009) Міграційні наміри студентської молоді та їх вплив на мотиваційну складову людського капіталу України. Режим доступу:<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9037/12Melnichyk.pdf?sequence=1>

- Петрова Т.П. (1996) Концепція державної міграційної політики України: цільова орієнтація і основні напрямки; Н.-д. центр з пробл. зайнятості населення та ринку пр. та ін. - К.. – 41 с.
- Прибиткова, І.М. (2011) Зміни в поселенській структурі населення України та тенденції міграції //Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціальний моніторинг. – Том 1. – Київ, 2011. – С. 102-114.
- Слободян О., Стадний Є. (2016) Журнал CEDOS Українські студенти за кордоном: скільки та чому. Режим доступу: <http://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>
- Стадний, Є. (2018) Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року. Режим доступу: <https://cedos.org.ua/uk/articles/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do-201718-navchalnoho-roku>
- Філатов В. М., Ромашова Я. В. (2014) Специфічні ознаки освітньої міграції та її місце в структурі міграційних потоків / Ефективна економіка. - № 2. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_2_63
- Alberts H. C., Hazen H. D. (2005) “There are always two voices...”: International Students’ Intentions to Stay in the United States or Return to their Home Countries 138-148
- Baker, J.G., M.G. Finn (2003) Stay rates of foreign national doctoral students in US economics programs”, Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=398640
- Borjas, G.J. (2002) Rethinking foreign students, National Review,
- Li, F.L.N., et al. (1996) Migrating to learn and learning to migrate: a study of the experiences and intentions of international student migrants, International Journal of Population Geography, 2: 51-67.
- OECD (2013) Education at a Glance 2013: OECD Indicators

- Rao, M. (1995) Foreign students and graduate economic education in the United States, *Journal of Economic Education*, 26: 274-281.
- Spring, J. (2009) *Globalization of Education: An Introduction*, Queens College & Graduate Centre, City University of New York

Додаток А

Гайд інтерв'ю

Вступна частина

Добрий день! Мене звати Марія. Дякую Вам, що погодилися взяти участь у інтерв'ю, яке я проводжу в рамках своєї кваліфікаційної роботи на тему ” у Києво-Могилянській академії.

Мені дуже приємно з Вами познайомитись і сподіваюсь на гарну бесіду! Усі Ваші відповіді під час сьогоднішньої розмови є конфіденційними. Також хочу зазначити, що під час нашого обговорення немає правильних і неправильних відповідей. Наша бесіда буде записана для того, щоб потім я мала змогу проаналізувати ваші відповіді. Чи Ви згодні з цим?

Блок № 1. Мотиви вибору польського ЗВО та досвід навчання

«Розкажіть про ваш досвід навчання. Де ви навчалися, в якому університеті та на якій спеціальності?»

«Чому ви вирішили отримувати вищу освіту в Польщі? »

« Як Ви вважаєте, що чи хто міг вплинути на Ваше рішення?»

«Скажіть, чи планували ви початково повертатись в Україну після отримання освіти? Чому?»

« Як ви соціалізувалися в новій країні?»

«Чи відчували ви велику різницю між вашими звичками та звичками ваших одногрупників? »

«Чи працювали ви під час навчання? Якщо так, то з якими проблемами ви стикались? Якщо ні, то з чим був було пов'язане ваше рішення?»

«Чи сприймали ви роботу як можливість залишитись в країні?»

Блок № 2. Мотиви повернення до України

«Розкажіть про динаміку ваших думок стосовно повернення до України. Як вона змінювалась протягом всього періоду вашого навчання?»

«Як Ви думаєте, що впливало на ваше рішення повернутись?»

Блок № 3. Досвід навчання за кордоном знайомих

«Чи є у вас знайомі, які також хотіли отримати освіту за кордоном?»

«Чи повернулись вони назад? Чому вони прийняли таке рішення?»

«Розкажіть, будь ласка, про їх досвід освіти та подальшого життя.»

Блок 4. Сьогоднішня ситуація та плани на майбутнє

«Після повернення, чим ви зараз займаєтесь?»

«Чи є щось незвичне? Чи змінилось щось? »

«Чи не шкодуєте ви про повернення?»

“Чи відчуваєте ви якісь переваги Європейської освіти?”

«Скажіть, будь ласка, чи збираєтесь Ви в найближчі 6 місяців виїхати за кордон з метою тривалого перебування (більше 3-х місяців), роботи, навчання або еміграції? »

« Скажіть, будь ласка, чи робили Ви конкретні кроки для цього: шукали в цій країні роботу, житло, зверталися до державних органів за дозвільними документами тощо? »

« В яку країну Ви збираєтесь виїхати?»

Блок №5. Персональне бачення реформування для повернення студентів до України

Що на вашу думку, може бути впроваджене в Україні для стимулювання студентських мігрантів повертатись на батьківщину?

Які переваги, на вашу думку, можуть отримувати люди з іноземним дипломом?

Блок № 6. Загальна інформація про респондента

Скільки Вам повних років?

Вкажіть, будь ласка, Ваш сімейний стан.

Вкажіть, будь ласка, роки вашого навчання?

Ви навчались за свій кошт чи отримували грант на навчання?

Яке твердження найбільше відповідає фінансовому забезпеченню Вашої сім'ї?

- Нам не вистачає грошей навіть на їжу

- Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг важко
- Нам вистачає грошей на їжу та одяг, але не вистачає на те, щоб купувати коштовні речі (такі як холодильник або телевізор)
- Ми можемо дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі як холодильник та телевізор)
- Ми можемо дозволити собі купити все, що хочемо

Додаток Б

Транскрипт проведеного інтерв'ю

Інтерв'ю проводилось з випускником Польського ЗВО

Тривалість - 56 хв 38 секунд

І.: Привіт! Мене звати Марія. Дякую Вам, що погодилися взяти участь у інтерв'ю, яке я проводжу в рамках своєї кваліфікаційної роботи на тему ” у Києво-Могилянській академії.

Мені дуже приємно з Вами познайомитись і сподіваюсь на гарну бесіду! Усі Ваші відповіді під час сьогоднішньої розмови є конфіденційними. Також хочу зазначити, що під час нашого обговорення немає правильних і неправильних відповідей. Наша бесіда буде записана для того, щоб потім я мала змогу проаналізувати ваші відповіді. Чи Ви згодні з цим?

Р.: Мне так же приятно познакомиться и нет, не против.

І.: Чудово, дякую! Розкажіть про ваш досвід навчання, будь ласка. Можете почати свою розповідь з того, де ви навчались, в якому університеті та на якій спеціальності?

Р.: Я учился в Польше, в Варшаве, в Польско-Японской академии компьютерных технологий. Опыт ну практически полностью позитивный, Очень много полезных предметов освоил. Кучу информации получил, которая мне пригодится, я почти уверен в моей профессиональной карьере. Вот сейчас уже закончил свою бакалаврскую программу и в целом могу сложить позитивное впечатление касательно нее. Это точно было не зря, вот.

І.: Добре, дякую. Скажіть, чому ви вирішили отримувати вищу освіту за кордоном?

Р.: Я решил получать высшее образование за границей потому что в Украине не было альтернатив моей специальности, моей программы information technology law. И я слышал много негативных отзывов касательно полезности,

а точнее отсутствия полезности магистерских программ даже в лучших высших, вот.

І.: Зрозуміло, дякую. Як Ви вважаєте, що чи хто міг вплинути на Ваше рішення?

Р.: Ну, может быть немножко, в некоторой степени родители. Просто посоветовали, что мы там можем оплатить контракт в зарубежном университете. Хотя по цене то же самое получилось за 4 года в нашем университете, например в шеве или могилянке, вот. А что дополнительно ну просто свій опыт, свои знания, отзывы других людей касательно того, что европейское образование намного лучше будет, чем наше, вот. И плюс повлияло то, что три года вместо четырех, то есть я не буду тратить время растягивая свое обучение на четыре года и могу за три года освоить знания, которые сразу короче могу использовать в работе.

І.: Скажіть, чи планували ви початково повертатись в Україну після отримання освіти? Чому?

Р.: Я не знал сперва хочу ли я возвращаться в Украину после получения образования, потому что вообще не представлял, шо будет на новом месте, как все пройдет..возможно найду какую-то работу и все такое. Ну фифти-фифти наверно, но скорее склонялся к тому, шо я вернусь все-таки в Украину. Потому что ну тут мой дом в общем и я знаю, где здесь я смогу применить те знания, которые получу и мне нет нужды оставаться там, вот.

І.: Зрозуміло, дякую. Як ви соціалізувалися в новій країні?

Р.: Ну не то, чтобы очень. Я общался в основном со своими там, соседями по общежитию. Так что социализация прошла на низком у меня уровне в общем, ну пару новых знакомств я конечно получил. Но в целом там крутых новых друзей, новую компанию я не встретил.

І.: Чи відчували ви велику різницю між вашими звичками та звичками ваших одногрупників?

Р.: Та в целом нет, особо никакого отличия в принципе не было. Ну если, я бы сравнил скорее с нашими универами, у нас, по рассказам моих друзей, большое количество людей там в каких-то тим-ворках, командных работах просто ничего не делает и все вытягивает там типо на себе 20% команды, там несколько человек. А в польском универе таких вот лентяев как бы, которые ничего не делают я практически не встретил, все выполняют свою работу качественно и чувствуют ответственность за командный как бы результат, вот.

І.: Чи працювали ви під час навчання? Якщо так, то з якими проблемами ви стикались? Якщо ні, то з чим був було пов'язане ваше рішення?

Р.: Нет, я не работал во время учебы. Связано это было с тем, что я не находил бы время учиться и работать как бы, поэтому было принято решение отложить работу на пото, вот.

І.: Розкажіть, будь ласка, про динаміку ваших думок стосовно повернення до України. Як вона змінювалась протягом всього періоду вашого навчання?

Р.: В целом была примерна на стабильном уровне. То, что я хотел вернуться, но там ближе вот...короче со стечением времени я все больше хотел вернуться. Потому что я считай сидел один, без друзей и поэтому я очевидно хотел вернуться и проводить здесь время с друзьями там, вот.

І.: Як Ви думаєте, що впливало на ваше рішення повернутись?

Р.: В первую очередь, на мое решение вернуться влияло то, я часто сидел дома, не было интересов к каким-то активностям. А в последний год из-за неприятных обстоятельств вообще очень скучно было. И я получается все больше никуда не выходил и мне нечем было заняться кроме учебы и я очевидно скучал. Уставал от этого всего. И поэтому, в первую очередь у меня центр жизненных интересов дома, в Украине, в Киеве, поэтому и хотел вернуться туда, к друзьям и всей этой движухе. Ну и локдаун он добавил конечно масло в огонь, вот.

І.: Давайте тепер поговоримо про ваших друзів чи знайомих. Чи є у вас знайомі, які також хотіли отримати освіту за кордоном?

Р.: Были знакомые, которые ездили по Erasmus пару месяцев: во Францию, Германию, в эти страны. Так же после школы уезжали знакомые конечно, там как и я в Польшу, Америку.

І.: Чи повернутись вони назад? Чому вони прийняли таке рішення?

Р.: Ну те, хто по Еразмусу очевидно возвращались, у них как бы и выбора не было, так что здесь вопрос про их решения неактуален. А те, кто ездили в Польшу и Америку, то не особо они возвращаются вообще.

І.: Розкажіть, будь ласка, про їх досвід освіти та подальшого життя

Р.: Мне отзывались, типо ну что клево, но ничего особенного. Скорее воспринимали это как новое приключение, возможность себя попробовать в новой стране и тд. Но вот касательно учебы, то не очень.

І.: Після повернення, чим ви зараз займаєтесь?

Р.: Работаю по специальности своей, то есть information technology law. Так ничего особенного.

І.: Чи є щось незвичне? Чи змінилось щось?

Р.: Ну скорее восприятие учебной системы.

І.: Чи не шкодуєте ви про повернення?

Р.: Конечно не жалею, все клево.

І.: Чи відчуваєте ви якісь переваги Європейської освіти?

Р.: Во-первых, то что там опыт работы больше...как бы...сприял моему професійному розвитку, потому что считается, что там посложнее задачи, Европейский уровень и все такое. Вот, и мой европейский опыт должен как бы больше цениться и помочь мне найти крутую работу.

І.: Скажіть, будь ласка, чи збираєтесь Ви в найближчі 6 місяців виїхати за кордон з метою тривалого перебування (більше 3-х місяців), роботи, навчання або еміграції?

Р.: Нет, не собираюсь, наверное. У меня сейчас основной акцент на работе.

І.: Що на вашу думку, може бути впроваджене в Україні для стимулювання студентських мігрантів повертатись на батьківщину?

Р.: Ну, честно, не знаю что можно было бы вот так сиюминутно изменить, чтоб студенты возвращались, потому что проблема комплексная. Проблема в том, что уровень образования низкий, тяжело найти работу . Там по некоторым специальностям либо оно не востребованное, или же наоборот слишком востребованное и нужны сильно крутые специалисты, а их не готовят в наших универах. Какой-то там сиюминутное решение проблемы я не вижу, так что не знаю. Может быть как-то б заохочували, не знаю, либо финансово, либо предоставляли помощь в поиске работы, тем кто возвращается, не знаю, что-то в этом роде.

І.: Скільки Вам повних років?

Р.: Двадцять один

І.: Вкажіть, будь ласка, Ваш сімейний стан.

Р.: Неодружений

І.: Вкажіть, будь ласка, роки вашого навчання?

Р.: 16-20

І.: Ви навчались за свій кошт чи отримували грант на навчання?

Р.: З свой счет. У нас там було 25 мест на эту программу и 6 грантовых мест. Я не попал, поэтому платили мои родители.

І.: Яке твердження найбільше відповідає фінансовому забезпеченню Вашої сім'ї?

Р.: Ми можемо дозволити собі думаю не все, що хочемо, але деякі коштовні речі такі як холодильник та телевізор думаю можемо.

І.: Дякую за приділений вами час. Це дуже допоможе мені у дослідженні.

Р.: Та не за что, мне было интересно поделиться своим опытом.

І.: Гарного дня вам!

Р.: И вам!

Додаток В

Таблиця респондентів

№	Польські ЗВО, в яких навчався респондент	Місто, в якому проживав респондент під час навчання в Польщі	Рік закінчення навчання	Стать
1	Академія Леона Козьмінського	Варшава	2019	жінка
2	Вроцлавська Політехніка	Вроцлав	2020	жінка
3	Університет Підприємництва та Адміністрації	Люблін	2020	жінка
4	Польська-Японська академія Комп'ютерних Технологій	Варшава	2020	чоловік
5	Університет Сівітас	Варшава	2019	жінка
6	Ягеллонський Університет	Краків	2020	чоловік
7	Університет імені Адама Міцкевича	Познань	2020	чоловік
8	Гданський Університет	Гданськ	2020	чоловік
9	Університет імені Марії Кюрі-	Люблін	2020	жінка

	Скłodовської в Любліні			
10	Академія Фінансів та Бізнесу Вістула	Варшава	2020	чоловік